

Robert B. Woźniak

Dylematy uwarunkowań społecznych w rozwoju społeczności lokalnych

Edukacja Humanistyczna nr 2 (31), 7-28

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STUDIA I ROZPRAWY

EDUKACJA HUMANISTYCZNA nr 2 (31), 2014
Szczecin 2014

Robert B. Woźniak
Wyższa Szkoła Humanistyczna TWP
w Szczecinie

DYLEMATY UWARUNKOWAŃ SPOŁECZNYCH W ROZWOJU SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH

Wstęp

Złożone zmiany dokonujące się w społecznościach lokalnych w ich otoczeniu społecznym, gospodarczym czy technologicznym we współczesnym świecie doprowadziły do zmian w paradygmatach działania i tworzenia wartości. Wyzwania i dylematy, przed którymi stają dziś społeczności lokalne i regionalne mają wiele alternatyw działania warunkujących zmiany i innowacje. W osiągnięciu sukcesów fundamentalne znaczenie nabrały zasoby wiedzy, technologii i proces kreowania wartości oraz innowacji społeczności lokalnych¹.

Wspólnoty i władze lokalne analizują swoje możliwości w celu poprawienia struktury społeczno-ekonomicznej. Uwzględniając przyszłość, tworzą nowe sojusze, instytucje i formy życia społecznego, które zaspokoją ich aspiracje i potrzeby.

Powstają nowe, zróżnicowane struktury i formy organizacyjne instytucji wsi i miast, dzielnic i regionów, aby podjąć działania poprawiające ich byt lokalny, skuteczność funkcjonowania i strategie działania oraz partycypacji i modernizacji. To oznacza ich prawo do podmiotowości i samorządności, w tym również samoorganizacji i wielofunkcyjnego rozwoju.

Strategiczna linia myślenia i działania odnosi się więc do wyboru strategii innowacyjnych. Oznacza też konieczność poszukiwania i wybierania nowych wzorców, redefiniowania celów i struktur oraz kapitału społecznego, czyli formułowania i wprowadzania

¹ J. Bartkowski, H. Mossakowski, J. J. Wiatr, *Władza lokalna województwa zachodniopomorskiego w świetle badań socjologicznych*, Koszalin 2013.

oraz kontrolowania zmian organizacyjnych niezbędnych do wzrostu i rozwoju określonych jednostek i instytucji bądź społeczności lokalnych².

Warto więc postawić pytanie: *Czy wspólnoty lokalne wpływają na mieszkańców oraz ich aktywność oraz poprawę sytuacji w środowisku? Czy zachęcają do twórczych działań i wykreowania wyższej pozycji mieszkańców oraz skuteczniejszych form działalności? Jak wspólnoty obywatelskie mogłyby przejmować uprawnienia i odpowiedzialność za rozwój społeczno-gospodarczo-kulturowy swojego siedliska i form jego aktywizacji?*

Wizja strukturalna powinna wyraźnie określić **system podmiotów** tworzących jej strukturę, wyposażonych w określone kompetencje do prowadzenia działalności oraz **podstawy przedmiotowe** wyznaczające przestrzeń działania oraz „misję” danej społeczności lokalnej i regionalnej. Oznacza to, że **wspólnoty obywatelskie**, organizacje regionalne i władze powinny być zaangażowane w rozwój społeczno-gospodarczy, zaspokajanie potrzeb ludzi, umożliwianie korzystania przez mieszkańców z zasobów lokalnych ukierunkowanych na rozwój **endogenny i egzogeny**, który stanowi ich podstawową siłę bytowania.

Problematyka prezentowana w tytule może stanowić punkt zainteresowania teoretyków, jak i naukowców w kontekście uwzględnienia innowacji, jak i procesów kreatywności społeczności lokalnych.

1. Pojęcie społeczności lokalnej

Termin społeczność terytorialna, czy też lokalna, odznacza się w naukach społecznych dużą różnorodnością oraz wielkim zainteresowaniem³. Już w 1955 roku George Hillery daje próbę uporządkowania i uzgodnienia w pracach socjologicznych zakresu tego terminu. Spośród 94 definicji, 69 wymieniało zgodnie trzy elementy konstytuujące społeczność lokalną: interakcje społeczne, pewne wyodrębnione terytorium oraz wspólne więzi łączące mieszkańców. Wychodząc z innej orientacji terytorialnej, Franch za Sanderem uwzględnił cztery sposoby rozpatrywania społeczności terytorialnej, jako: miejsca zamieszkania i życia pewnego zbioru ludzi, wyodrębnionej naturalnej jednostki przestrzennej, sposobu życia (właściwego podejściu etnograficznemu) oraz systemu społecznego⁴.

² Zob. R. W. Griffin, *Podstawy zarządzania organizacjami*, Warszawa, WN PWN, 2014; H. W. Chesbrough, *New puzzle and new findings [w:] Open innovation. Reserchearging a new paradigm*, red. H. W. Chesbrough, W. Vanhaverbeke, J. West, Oxford, Oxford University, 2006.

³ K. Głębińska, *Polityka społeczna Wspólnot Europejskich*, Warszawa 1998; J. Penc, *Strategia zarządzania*, Warszawa 1995; A. A. Thompson, *Strategy formulation and implementation*, Boston 1992; *Strategia rozwoju Polski do roku 2020. Synteza*, Warszawa 2001.

⁴ G. A. Hillery, *Definitions of Community, Areas of Agreement, Rural Sociology* 1955, no. 20. W Polsce prof. J. Turowski daje wyczerpujący przegląd stanowisk teoretycznych odnośnie społeczności lokalnych: J. Turowski, *Społeczność lokalna*, *Studia Socjologiczne* 1977, nr 3, s. 105-129; R. B. Woźniak, *Zarys socjologii edukacji i zachowań społecznych. Ku społeczeństwu otwartej edukacji*, Szczecin 2002, s. 126.

Bell i Newby⁵ w dotychczasowych studiach społeczności wyróżnili następujące orientacje: a) pewne wydzielone terytorium zamieszkałe przez ludność i traktowane jako „jej” obszar, ziemia „ojczyzna”, jej granice; 2) kompleks instytucji działających na danym obszarze; 3) poczucie przynależności (*sens of belonging*). Podobnie postępuje w swojej rozprawie Clark – wyróżnia cztery sposoby definiowania społeczności terytorialnej oraz koncepcji ich opisu: 1) społeczność terytorialna jako miejscowość; 2) jako zbiorowa działalność; 3) jako określona struktura społeczna i 4) jako poczucie solidarności i znaczenia, czyli społeczność lokalna jako sentyment⁶.

Społeczność lokalna nie może być uważana za wspólnotę (*Gemeinschaft*) połączoną więzią pierwotną nieformalną, może być bardziej złożoną całością określoną przez F. Tönniesa mianem społeczeństwa czy zrzeszenia (*Gesellschaft*), w której przeważa więź typu formalnego⁷.

Inni jeszcze uważają, że społeczność (*community*) to w miarę jednolita i zwarta zbiorowość, zbiorowość o przewadze kontaktów wewnętrznych nad zewnętrznymi oraz wyraźnej więzi osobistej między członkami zbiorowości. W społeczności wytwarzają się specyficzne normy grupowe, zaakceptowane i przyjęte przez większość jej członków. Społeczność jest w znacznym stopniu homogeniczna kulturowo, etnicznie, religijnie, a także (częściowo) ekonomicznie i zawodowo. Inną cechą społeczności jest oczywiście także jej skupienie przestrzenne⁸.

T. Szczurkiewicz przyjmuje za F. Znanieckim, że społeczność to zespół grup pokrywających się, zawierających w sobie lub krzyżujących się w ramach jakiejś określonej grupy szerszej, np. państwa, narodu, klasy społecznej, województwa, powiatu, miasta czy wsi, czy wreszcie grupy religijnej, rozpatrywany w całym bogactwie procesów społecznych i wzajemnych relacji zachodzących w obrębie tego zespołu, a wyznaczonych normami organizacyjnymi, czyli wzorami wszystkich grup wchodzących w ten zespół⁹. Używanie tego terminu nastęrcza nadal wielu trudności, bywa on rozmaicie interpretowany i stosowany dla oznaczenia różnych dziedzin społecznych¹⁰. W ujęciu W. Mirowskiego: Pojęcie społeczności lokalnej jako grupy zajmującej pośrednie miejsce między szerszym systemem społecznym, społeczeństwem globalnym, a typowymi grupami mikrostrukturalnymi, jak rodzina nuklearna, złożona z rodziców i dzieci, szerszy krąg krewnych – grupa sąsiedzka (...) Pojęcie to odnosi się do zbiorowości ludzkich mających własne terytorium, związanych z tym terytorium w określony sposób, składających się z jednostek i podgrup scalonych w jedną całość specyficznym rodzajem więzi¹¹.

⁵ C. Bell, H. Newby, *Community Studies*, London 1971, s. 394.

⁶ D. B. Clark, *The Concept of Community. A Re-Examination*, *The Sociological Review* Vd 21 1973, nr 3, s. 397 i dalsze.

⁷ F. Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft*, Berlin 1887.

⁸ P. Rybicki, *Społeczeństwo miejskie*, Warszawa 1972, s. 394.

⁹ T. Szczurkiewicz, *Studia socjologiczne*, Warszawa 1969, s. 385.

¹⁰ *Socjologiczne problemy miasta polskiego*. Studia pod red. S. Nowakowskiego, Warszawa 1964.

¹¹ W. Mirowski, *Przemiany społeczne w małym mieście a procesy migracyjne*, Ossolineum 1976, s. 26.

W inny sposób ujmuje społeczność J. Szczepański. Pisze: *Nazwą społeczność lokalna oznaczmy ogół rodzin, kręgów sąsiedzkich, grup i innych zbiorowości mieszczących się na określonym terytorium, w którego ramach jednostki składające się na te zbiorowości zaspokajają podstawowe potrzeby życiowe i połączone są więzią wspólnego stosunku do terytorium, na którym żyją*¹².

Należy założyć, że każda społeczność terytorialna stanowi pewien wycinek rzeczywistości przyrodniczej i społecznej, charakteryzującej się między innymi: *stycznymi przestrzennymi i społecznymi, warunkującymi kształtowanie się więzi społecznej i stosunków społecznych; posiadaniem instytucji społecznych świadomie określających cele i zadania, aktywizujących ich świadomą działalność; funkcjonowaniem systemu kontroli i oceny, działań mających duże znaczenie dla społeczności; organizacją wewnętrzną zapewniającą porządek współżycia i współdziałania społeczności w ramach ukonstytuowanego systemu społecznego i administracyjno-prawnego; posiadaniem własnego sposobu życia, poczucia przynależności i solidarności społecznej; wyraźnie ukształtowanym poziomem świadomości społecznej i typem potrzeb i aktywności oraz motywacji tudzież kwalifikacji warunkujących: role społeczne, udział w dochodzie społecznym uzyskiwanym z pracy, udział we władzy i możliwość podejmowania decyzji społeczno-politycznych, udział w kulturze, prestiż społeczny czy też postawy i aspiracje*¹³.

Społeczność terytorialna jako określony system społeczny sprzyja nawiązywaniu i rozszerzaniu stosunków społecznych, nasilaniu ruchliwości i aktywności społecznej mieszkańców, umożliwia też koordynację działalności poszczególnych instytucji, słowem, stwarza ramy ekonomiczno-społeczne i przestrzenno-kulturowe dla zaspokojenia ciągle rozwijających się potrzeb i aspiracji tych społeczności.

W tym ujęciu społeczność czy też zbiorowość terytorialną tworzą nie tylko układy lokalne i mikroregiony, ale również regiony i makroregiony jako określone układy wyodrębnione, posiadające wytworzone zasoby społeczno-kulturowe i materialne zlokalizowane w wydzielonej przestrzeni¹⁴.

Poszczególne układy lokalne i regionalne wykazują duże zróżnicowanie stanu zaawansowania polskiej transformacji. W prezentacji tego obrazu wyróżniane są: **regiony innowacyjne**, właściwie łączące innowacyjność i przedsiębiorczość; są to obszary, w których pojawiły się nowe technologie, nowe produkty, nowe metody zarządzania i nowe idee organizacji; **regiony adaptacyjne**, które mają możliwość wykorzystania w odpowiednim momencie mechanizmu dyfuzji innowacji, tworząc w ten sposób właści-

¹² J. Szczepański, *Stan badań nad społecznymi procesami industrializacji*, Studia Socjologiczne 1964, nr 3, s. 45.

¹³ P. Rybicki, *Przemiany miejskich społeczności lokalnych. Wprowadzenie do problemu* [w:] *Przemiany miejskich społeczności lokalnych w Polsce*, Warszawa 1974, s. 21; E. Goffman, *Człowiek w teatrze życia codziennego*, Warszawa 2000.

¹⁴ K. Dziewoński, *Teoria regionu ekonomicznego*, Przegląd Geograficzny, t. 39, z. 1, s. 34; G. Gorzelak, *Rozwój regionalny Polski w warunkach kryzysu i reformy*, Warszawa 1989, s. 10; B. Jałowiecki, *Strategie restrukturyzacji regionów* [w:] *Strategiczne problemy rozwoju regionalnego w procesie integracji europejskiej*, red. Z. Mikołajewicz, Opole 1995, s. 248.

we warunki dla działalności gospodarczej oraz posiadają potencjał ekonomiczny, który może zapewnić samopodtrzymujący się rozwój w dłuższym okresie; **regiony typu „rolniczego”**, w których mechanizmy permanentnej restrukturyzacji jeszcze nie działają, które tracą dystans i stają się obszarem zacofania.

Według J. Ziółkowskiego termin region oznacza obszar charakteryzujący się pewną cechą czy zespołem cech wspólnych, które wyodrębniają go od innych obszarów – ale owe cechy stanowiące podstawę delimitacji mogą dotyczyć różnych grup zjawisk i różnych wartości przestrzennych¹⁵.

Biorąc pod uwagę **homogeniczność** danego obszaru, wyróżnia się regiony: geograficzne, ekonomiczne, socjokulturowe, wielkomiejskie czy jeszcze inne. W ramach tych podziałów wyodrębnia się jeszcze: regiony rozwojowe, regiony jednego zasobu, regiony rdzenie, czy też regiony regresywne. Współcześnie mówimy też o euroregionach, czy nawet Europie regionów, mających charakter międzynarodowy.

Przy podziale regionalnej transformacji wykorzystywane są także inne kryteria dotyczące m.in. zróżnicowania struktury społeczno-ekonomicznej regionu, ogólnego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego czy też odległości od źródeł kapitału i innowacji¹⁶.

Liderami rozwoju podatnymi na restrukturyzację i rozwój są województwa: warszawskie, poznańskie, wrocławskie, krakowskie, gdańskie i szczecińskie. Pozostałe ośrodki uznaje się jako przygotowane do transformacji (bydgoskie, toruńskie, opolskie, bielskie), możliwe do jej przeprowadzenia bądź te, w których restrukturyzacja jest konieczna¹⁷.

2. Problemy badań społeczności lokalnej

Badania społeczności lokalnych analizować można uwzględniając między innymi kryteria:

- funkcjonalne: dotyczące życia, pracy i codzienności obywateli, ich aspiracje i potrzeby,
- poznawcze: prowadzące do poznania poziomu i stylu życia, jakości i treści działań, zasad i norm prawnych i obyczajowych,
- strukturalne w aspekcie ontologicznym, ukazujące struktury, warstwy i kręgi społeczne, organizację życia społecznego i politycznego, oceniających problemy legitymizacji ośrodków władzy i mechanizmów rządzenia.

Elementy tych czynników mieszczą się w wymiarze ekonomicznym, społecznym, kulturowym, jak i politycznym oraz religijnym społeczności lokalnych. Pojawiają się w różnych układach lokalnych i ponadlokalnych przestrzeni społecznej w aspekcie suwerenności i tożsamości terytorialnej, skuteczności prawa oraz demokratycznej legitymizacji

¹⁵ J. Ziółkowski, *Socjologia i planowanie społeczne*, Warszawa 1972, s. 7.

¹⁶ Patrz: *Ranking i typologia województwa z punktu wymagań i kryteriów Unii Europejskiej*, CUP Biuro Planowania Regionalnego, Poznań 1995.

¹⁷ Zob. B. Jałowiecki, *Strategia restrukturyzacji regionów*, op. cit., s. 248.

władzy. Przestrzeń ta staje się w tych nowych warunkach przedmiotem zainteresowania socjologii i innych dyscyplin naukowych.

Dla badań społeczności lokalnych przydatne wydaje się podejście strukturalno-funkcjonalne, umożliwiające uchwycenie wzajemnych oddziaływań, interakcji i wzajemnej zależności pomiędzy zmiennymi bazowymi istniejącymi niezależnie od jednostek, a zmiennymi istniejącymi w zależności od tych jednostek i badanej społeczności.

Strategie rozwoju regionalnego i lokalnego powinny stanowić podstawę długookresowej polityki: gospodarczej, społecznej, przestrzennej, ekologicznej, kulturowej oraz budżetowej, władz regionalnych i lokalnych, będących bazą odniesienia dla podejmowanych przez te władze bieżących decyzji.

Opracowywane strategie rozwoju (łagodzenia bezrobocia, restrukturyzacji gospodarki, aktywizacji społeczno-gospodarczej regionu) są na obecnym etapie określaniem swistego: ładu społeczno-politycznego, gdyż zdefiniowane są w nim cele i środki, a także mechanizmy realizacji zmierzające do poprawy warunków pracy i życia, do ich podmiotowości i partycypacji; ładu ekonomicznego, bowiem określają metody i sposoby rozwoju społeczno-gospodarczego regionu; ładu ekologicznego, gdyż wszystkie proponowane przedsięwzięcia zmierzać muszą do przywracania równowagi ekologicznej, a także gwarantować zrównoważony rozwój; ładu kulturowego, gdyż warunkuje on nowy sposób życia i widzenia świata; ładu edukacyjnego.

Nawet w warunkach gospodarki rynkowej państwo ma istotną rolę do odegrania w ożywieniu jakościowej polityki regionalnej. Przejawia się ona szczególnie w: wspieraniu rozwoju restrukturyzacji regionów za pomocą środków budżetowych, przeznaczanych bądź to na dofinansowanie programów sektorowych, bądź państwowych funduszy celowych, jak też na uruchomieniu zagranicznych programów pomocowych; próbach współudziału w tworzeniu instytucjonalnej struktury polityki regionalnej; koordynowaniu działań resortów i urzędów na rzecz wspierania rozwoju lokalnego i regionalnego; inicjowania i koordynacji działań administracji rządowej uwzględniającej politykę regionalną Unii Europejskiej.

Przesłanki te implikują zasady i kierunki lokalnego i regionalnego rozwoju, którymi są zasady: **równości społecznej, równowagi regionów wobec otoczenia i zasady efektywnego spożytkowania zasobów regionu**¹⁸, **zasada jakości kierowania i rozwoju, zasada wzajemności, aktywizmu i odpowiedzialności, zasada jakości i transgresji.**

Zasada regionalnej równości społecznej oznacza dążenie do relatywnego wyrównywania regionalnych rozpiętości w poziomie dochodów pieniężnych i spożycia oraz w warunkach bytowych i socjalnych. Zasada ta jest podstawową ustalania założeń rozwojowych w zakresie: wielkości i dynamiki przyrostu ludności, poziomu i tempa wzrostu spożycia *per capita*, wzorców konsumpcji oraz akceptowalnych odchyłek regionalnych.

Zasada równowagi regionów wobec otoczenia oznacza względnie zrównoważony rozwój lokalny i regionalny w układzie rozmieszczenia ludności i miejsc pracy oraz dochodów i spożycia.

¹⁸ S. Ossowski, *Z zagadnień struktury społecznej* [w:] tegoż, *Dzieła*, t. 5, Warszawa 1968.

Zasada efektywnego spożytkowania zasobów lokalnych i regionalnych oznacza regionalne ich wykorzystanie.

Zasada wzajemności funkcjonowania stanowi sieć powiązań międzyinstytucjonalnych i osobowych, umożliwiającą wymianę dóbr i usług oraz stworzenie sieci współzależności zarówno teraźniejszych, jak i przyszłych. Siła wzajemności jest czynnikiem działającym na różnych poziomach, jest ona także zobowiązaniem do dawania i przyjmowania, jak i oddawania. Zasada ta może też powodować niesprawiedliwą wymianę i wymuszanie.

W społecznościach lokalnych i regionalnych występuje więc wielość celów i elementów określających ich efektywność¹⁹.

Celem podstawowym jest zapewnienie ludziom takiego poziomu życia i stworzenie takich szans na przyszłość, aby będąc mieszkańcami swego kraju i regionu czuli się równocześnie równoprawnymi obywatelami świata, niezależnie od miejsca, które zamieszkują. Najważniejsze cele cząstkowe to, według L. Wojtasiewicza:

- zapewnienie ludziom miejsc pracy i dochodów pozwalających na niezbędny, w odczuciu społecznym, poziom życia (cel pierwszego rzędu);
- zapewnienie warunków bytu materialnego, a w tym wyżywienia, mieszkania i przebywania w środowisku nie szkodzącym zdrowiu (cel drugiego rzędu);
- zapewnienie warunków rozwoju duchowego, a w tym możliwości wypoczynku, kształcenia, dostępu do informacji, obcowania z kulturą i rozrywką, podróży i kontaktów z szeroko rozumianym otoczeniem (cel drugiego rzędu);
- zapewnienie poczucia bezpieczeństwa i perspektyw na przyszłość, a w tym poczucia stabilizacji (zabezpieczenie dorobku życia) i szans rozwoju dla następnych pokoleń (cel drugiego rzędu)²⁰.

Cele te można osiągnąć przy należytej efektywności i racjonalności działań danej społeczności.

Efektywność regionalną powinno się ujmować wielofunkcyjnie i kompleksowo w kategoriach ładu i efektywności: technicznej, ekonomicznej, społecznej, ekologicznej i kulturowej.

Lokalny i regionalny ład oraz efektywność dotyczą technologii i techniki w procesach rozwoju tych społeczności, ich nowoczesności i wartości użytkowej.

Lokalny i regionalny ład oraz efektywność ekonomiczna dotyczą działania poszczególnych podmiotów gospodarczych, inwestycji i usług.

Lokalny i regionalny ład oraz struktura społeczna tworzą efektywne i harmonijne stosunki formalne i nieformalne.

Lokalny i regionalny ład oraz efektywność ekologiczna oznaczają ochronę zasobów przyrody i racjonalne ich wykorzystanie.

¹⁹ J. Kaja, *Metodologiczne problemy prognozowania celów społecznych*, Gospodarka Planowa 1985, nr 2.

²⁰ L. Wojtasiewicz, *Strategia rozwoju regionu w procesie integracji europejskiej na przykładzie Wielkopolski* [w:] *Strategiczne problemy rozwoju regionalnego*, op. cit., s. 329.

Lokalny i regionalny ład oraz efektywność kulturowa ma stanowić czynnik rozwoju człowieka i jego potrzeb oraz aspiracji.

Tak więc gama lokalnych i regionalnych czynników warunkujących regres i rozwój, ubóstwo i bezrobocie, biznes i sukces jest niezwykle szeroka, wymaga też wielostronnych badań.

Istotą socjologii lokalnej są zbiorowości ludzkie oraz ich związek ze środowiskiem. Celem badań tej dyscypliny jest wykrywanie wzajemnych związków i zależności między specyficznymi układami społecznymi, ekologicznymi, urbanistycznymi, a także kulturowymi i ekonomicznymi, będącymi istotnymi cechami danej społeczności lokalnej (mikroregiony) czy też społeczności regionalnej (makroregiony).

Budowa scenariuszy wymaga prac przygotowawczych, opracowania założeń oraz studiów prognostycznych, wykorzystania dorobku metodycznego w zakresie prognozowania z uwzględnieniem podejścia systemowego i ujęcia interdyscyplinarnego wszystkich czynników. Sformalizowany proces planowania strategicznego wymaga, by zespół kierowniczy działał zgodnie z cyklem organizacyjnym według przyjętego harmonogramu prac: ocenił dotychczasowy system organizacyjny, cele i zadania oraz realizowaną strategię; zanalizował otoczenie i zachodzące w nim przemiany; zbadał posiadane zasoby; rozpoznał strategiczne okazje i zagrożenia; określił niezbędny zakres zmian w aktualnej strategii; dokonał rozpoznania, oceny i wyboru najlepszych wariantów strategii; przygotował racjonalne warunki wdrażania strategii; kontrolował i korygował proces wdrożenia.

Przedstawione etapy sformalizowanego planu strategicznego są rozmaicie realizowane i wyznaczają określone potrzeby informacyjne.

Przydatna w tym względzie jest technika analityczna SWOT, polegająca na klasyfikacji zebranych informacji o lokalnej rzeczywistości. Obejmuje ona cztery kategorie czynników strategicznych:

- **S** (*Strengths*) – mocne strony: wszystko to, co stanowi atut, przewagę, zaletę analizowanego obiektu, środowiska czy systemu;
- **W** (*Weaknesses*) – słabe strony: wszystko to, co stanowi słabość, barierę, wadę analizowanego obiektu;
- **O** (*Opportunities*) – szanse: wszystko to, co stwarza dla analizowanego obiektu szansę korzystnej zmiany;
- **T** (*Threats*) – zagrożenia: wszystko to, co stwarza dla analizowanego obiektu niebezpieczeństwo zmiany niekorzystnej.

Pierwsze dwa czynniki przydatne są zwłaszcza przy badaniu społeczności lokalnych z zastosowaniem jednak baterii technik i metod badawczych.

Przygotowanie i rozpatrywanie różnych alternatywnych rozwiązań strategicznych wiąże się z podejmowaniem aktualnych i przyszłościowych decyzji.

Metodologia jakościowego programowania gospodarczego i społecznego obejmuje: planowanie strategiczne, metody scenariuszowe, techniki „drzewa celów”, programowanie funkcjonalne oraz problemowo-celowe²¹.

Obserwacja przebiegu tych procesów, ich intensywność, a także społeczna dolegliwość rozkłada się nierównomiernie i zaostrza zróżnicowania regionalne. Dotyczy to regionów, w których dominują struktury gospodarcze o następujących cechach²²: generujące bezrobocie, o dużym udziale przemysłów schyłkowych, schyłkowych w niskim udziale i słabszej dynamice sektora prywatnego (oprócz rolnictwa indywidualnego), monopolizujące lokalne i regionalne rynki pracy przez wielkie zakłady państwowe, nie przystosowane do konkurencji, o dużej skali przekształceń własnościowych byłych PGR-ach, nieprzestrzegające aspektów ekologicznych procesów prywatyzacji²³.

Dobra strategia ukierunkowuje codzienne działania poprzez wspieranie „naszego sposobu działania”. Definiuje ona wzorce zachowań, umożliwia rozpoznanie pożądaných działań. Efektywna strategia odzwierciedla środki i możliwości społeczności oraz jej powiązanie z otoczeniem. Strategia powinna być elastyczna, adaptatywna i ewolucyjna. Radykalne zmiany strategii są źródłem poważnych problemów. Efektywna strategia równoważy konkurencyjne interesy bytowe i produkcyjne, działalności gospodarczej i przewidywania przyszłości. Często występuje tutaj dysonans poznania, wynikający z faktu, iż przyszłość jest z reguły kształtowana przez inne siły i warunki niż te, które ukształtowały obecny obraz rzeczywistości.

Proces **opracowania strategii** obejmuje poszukiwanie odpowiedzi na następujące pytania: gdzie jesteśmy (ocena stanu obecnego, pozycji wyjściowych)?, co sprzyja realizacji celów i jak to wzmocnić?; co utrudnia realizację celów, jak to ograniczyć?; co wprowadzić nowego, z czego zrezygnować?; gdzie chcemy być (co zamierzamy osiągnąć, dokąd zmierzamy)?²⁴

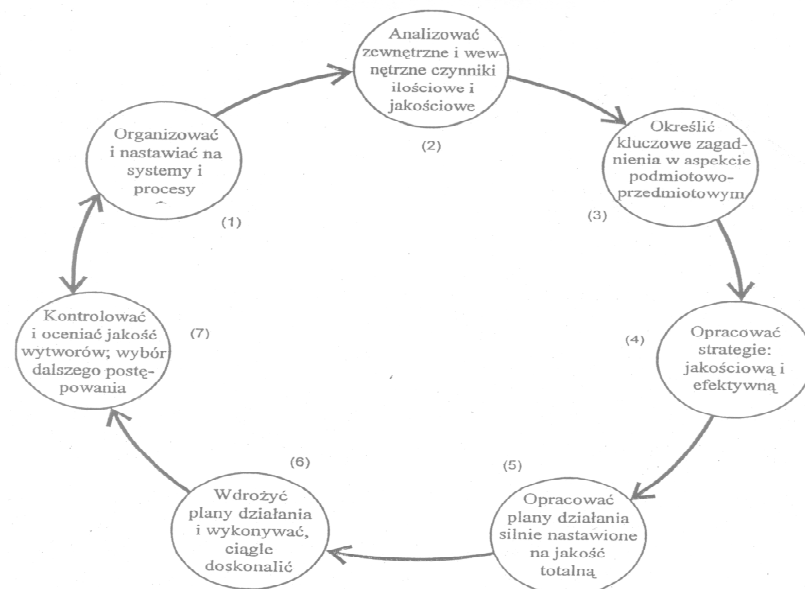
²¹ Por. A. Prusek, *Propozycja metodyki programowania rozwoju społeczno-gospodarczego na szczeblu lokalnym* [w:] *Rola polityki ekonomicznej w procesie transformacji systemowej*, Toruń 1993, s. 118.

²² Por. M. Rybicki, *Kierunki polityki regionalnej w latach 1992-1994*, „Gospodarka Narodowa” 1993, nr 2.

²³ Por. *Strategie rozwoju obszarów problemowych w pracach biur planowania regionalnego Centralnego Urzędu Planowania*, „Gospodarka Narodowa” 1995, nr 2-3.

²⁴ E. Niedzielski, *Strategia rozwoju gospodarczego społeczności lokalnych – zasady opracowania i wyboru* [w:] *Restrukturyzacja regionalnych rynków pracy*, red. B. Krawiec, Gorzów Wlkp.-Szczecin 1996, s. 148.

Kroki strategicznego postępowania przedstawia poniższy schemat.

Schemat 1. Jakościowe planowanie strategiczne rozwoju gospodarczo-społecznego

Źródło: J. S. Luke, C. Ventiss, B. J. Redd, Ch. M. Reed, *Managing Economic Development. A Guide to State and Local Leadership Strategies*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers 1988, s. 37.

Proces modernizacji systemu gospodarki, jej rynkowy charakter są związane z aktywizacją i podmiotowością społeczności terytorialnych, z zasadami funkcjonowania demokracji i samorządności. Stąd też potrzeba określonej socjotechniki planowania i wdrażania określonych przedsięwzięć społeczno-gospodarczych²⁵.

3. Socjotechnika typów lokalnych wspólnot obywatelskich

Socjotechnika jest to ogół metod, środków i działań praktycznych zmierzających do wywołania pożądanych przemian w postawach, zachowaniach i opiniach społecznych. Stanowi też umiejętność skutecznego oddziaływania (pozytywnego lub negatywnego) na innych, stanowić może jeden ze środków walki o władzę, rozwiązywania konfliktów społecznych, komunikacji społecznej, tworzenia projektów działań itp.²⁶

²⁵ B. Jałowicki, M. S. Szczepański, *Rozwój lokalny i regionalny w perspektywie socjologicznej*, s. 127.

²⁶ Zob.: A. Podgórecki (red.), *Socjotechnika. Jak oddziaływać skutecznie*, Warszawa 1970, s. 52; R. Smolski, M. Smolski, E. H. Stadtmiller, *Słownik encyklopedyczny Edukacja obywatelska*, Warszawa 1999.

Swoje cele osiąga przez stosowanie metod socjotechnicznych, zwłaszcza perswazji, manipulacji, szerzenie lęku, racjonalizację oddziaływań na politykę społeczną, sposoby współdziałania, partnerstwa i konkurencji.

Socjotechnika była wykorzystywana również dla budowania strategii przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu²⁷, strategii interwencji partnerskiej²⁸, partnerstwa na rzecz rozwoju i indywidualnych międzysektorowych działań koordynowanych na wsi przez gminne ośrodki pomocy społecznej (GOPS) oraz ośrodki pomocy społecznej w małych i średnich miastach (POPS). W miastach grodzkich znajdują się miejskie ośrodki pomocy rodzinie (MOPR) i regionalne ośrodki pomocy społecznej (ROPS). Na szczęblu wojewódzkim zaś znajdują się wojewódzkie urzędy pracy (WUP)²⁹. W działaniach tych wyszukiwano strategii oddolnego pobudzania społeczności lokalnych³⁰, jak i współpracy z samorządami³¹, czy też działania na rzecz lokalnego ożywienia gospodarczego³².

Ustawa z 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie uregulowała w pewnym stopniu zasady i formy współdziałania administracji publicznej i organizacji pozarządowych. Nadal jednak ogólność sformułowań i wieloznaczność regulujących ją zasad jest dowolnie interpretowana i realizowana. Podejmowane projekty i modele działań ciągle są na drodze *in statu nascendi*, następuje erozja ich celów i form działania, zwłaszcza na wsi³³, a także w obszarach regionalnych³⁴ czy też poza metropoliami³⁵. Działania te wymagają wsparcia naukowego i organizacyjnego.

Socjotechnika ekspektatywna, aby być nauką skuteczną, musi dążyć do rozwijania nowych własnych pojęć i teorii oraz zajmować się ich praktycznym zastosowaniem. U podstaw narodzin **socjotechniki ekspektatywnej** leżą wszelkie formy aktywności społeczności lokalnych, oczekiwane i realizowane programy aktywności oraz zachowań i aspiracji. Jest ona zarówno metodą, jak i formą działania.

²⁷ D. Trawkowska, *Bariery współpracy międzysektorowej na przykładzie Partnerstwa Lubelskiego*. Lublin w projekcie „Budujemy nowy Lisków” [w:] *Przestrzeń socjologii*. Księga jubileuszowa z okazji 50-lecia pracy naukowej i dydaktycznej Profesora Z. A. Żechowskiego, Katowice 2008, s. 352.

²⁸ B. Skrzypczak, *W poszukiwaniu partnerstwa. Z doświadczeń programu „Centra Aktywności Lokalnej”* [w] *Współpraca sektora obywatelskiego z administracją publiczną*, red. M. Rymśza, Warszawa 2004.

²⁹ G. Makowski, *Współpraca administracji publicznej i organizacji pozarządowych po wejściu w życie Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* [w:] *Państwo a trzeci sektor. Prawo i instytucje w działaniu*, red. M. Rymśza, G. Makowski, M. Dudkiewicz, Warszawa 2007, s. 107 i dalsze.

³⁰ T. Kaźmierczak (red.), *W poszukiwaniu strategii oddolnego pobudzania społeczności wiejskich*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2008.

³¹ S. Kantyka, *Organizacje samorządowe – partner samorządu, teoria i praktyka, przyszłość* [w:] *Zarządzanie publiczne w lokalnej polityce społecznej*, red. A. Frączkiewicz-Wronka i in., Warszawa 2007.

³² A. Tomczak, *Lokalne ożywienie gospodarcze jako przykład nowego partnerstwa społecznego* [w:] *Przestrzeń socjologii*, op. cit.

³³ *Polska wieś. Raport o stanie wsi*, Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Warszawa 2002, s. 2.

³⁴ B. Jałowiecki, M. S. Szczepański, *Rozwój lokalny i regionalny w perspektywie socjologicznej*, Tychy 2002, s. 172.

³⁵ P. Starosta, *Poza metropolią. Wiejskie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makrospołecznego*, Łódź 1995.

Socjotechnika jako inżynieria społeczna oparta jest na skutecznych metodach badań procesów społeczno-kulturowych i ekonomiczno-gospodarczych z zastosowaniem prognozowania i profilaktyki społecznej oraz racjonalnego wdrażania projektów.

Logika praktycznego i skutecznego działania społeczności lokalnych nie przebiega dowolnie, lecz ma określone ramy i formy.

Jest oczywistym faktem, iż nie ma działań socjotechnicznych bez skutecznej strategii. Myślenie strategiczne w regionie bądź innym skupisku ludzkim zmierza do wykorzystania wszystkich struktur, ich elementów w procesie transformacji.

Transformacja wiąże się z modernizacją, innowacyjnością, zwłaszcza gdy przez nie rozumiemy rozwój, czyli przechodzenie na wyższy etap. Transformacja może być także powrotem do tradycji, wówczas ma charakter regresyjny. Modernizacja bowiem to przejście od zacofania (tradycjonalizm) do nowoczesności i aktywności. Tradycjonalizm wiąże się ze statecznością, niewielkim zróżnicowaniem, nikłą specjalizacją funkcji, zwykle bezpośrednią wiedzą opartą na obyczaju, religii i tradycji. Nowoczesność wyzwala wzrost społeczno-gospodarczy jako gwaranta obfitości, równowagi i uczestnictwa w życiu lokalnym i publicznym, akceptuje wagę działań racjonalnych i sprzyja mobilności społecznej i kulturowej³⁶.

Transformację możemy odnieść zarówno do rodziny czy też jednostki, jak i do społeczności lokalnej jako grupy społecznej. Wśród elementów, które mogą stać się problemami transformacji i rozwoju wymienia się rozliczne płaszczyzny, poczynając od zagospodarowania przestrzennego po ochronę środowiska³⁷.

Pojęcie *community development* powstało stosunkowo niedawno jako przeciwstawienie powstałego wcześniej pojęcia „niedorozwoju” (*sous-development, under-development*) krajów pokolonialnych w stosunku do krajów zaawansowanych w rozwoju.

Kształtowanie wspólnot terytorialnych nowego typu wydaje się być **szansą na zmianę** i modernizację tej sytuacji, na ożywienie i zintegrowanie społeczności wokół programu porozumienia i podmiotowości, widzianego z perspektywy nowej społeczności obywatelskiej wokół nowych celów społecznych, powodujących konieczność zmiany więzi międzyludzkich i reguł współżycia społecznego.

Oczywiście, opracowanie **projektu nowoczesnych wspólnot** dostosowanych do warunków czasu i miejsca, i to w różnej skali, jest trudnym i złożonym przedsięwzięciem.

Do zadań socjotechniki należy między innymi opis budowy i funkcji systemów lokalnych. Na podstawie tych opisów oraz wszechstronnej analizy roli struktur, ich elementów i relacji w systemie ustala się prawdopodobieństwa i różnice, stwierdza się ich typy rozwoju i zależności. Kluczową rolę przy tym odgrywa idea paradygmatu³⁸, pozwalająca wyodrębnić i analizować rzeczywistość społeczną i wychowawczą w różnych poziomach:

³⁶ T. Suavet, *Dictionnaire economique et social*, Paris 1962, s. 123.

³⁷ Community development Z. T. Wierzbicki tłumaczy jako aktywizację i rozwój społeczności lokalnej, a Z. Pióro jako „organizowanie i rozwój społeczności lokalnej”. Zob.: *Aktywizacja i rozwój społeczności lokalnych*, red. Z. T. Wierzbicki, Ossolineum 1973, s. 17 i n.

³⁸ Zob. T. Kulm, *Structure of Scientific Revolutions*, Chicago 1962; *Criticism and the Growth of Knowledge*, ed. W. J. Lakatos, M. Musgrave, Cambridge 1970; A. Mulliple, *Paradigm Science*, Boston 1975, i n.

mikro-, mezo-, makrostrukturalnym. Przy takim założeniu prawomocne wydaje się wyodrębnienie segmentów badanej rzeczywistości i dokonywanie kompleksowych analiz, co wymaga z kolei odmiennych technik, metod i zasad penetracji naukowej. Sygnalizuje też konieczność przyjęcia zróżnicowanych i wielowymiarowych paradygmatów w obrębie struktur i systemów społecznych.

Równie ważnym zadaniem nauki jest konstruowanie typologii systemów lokalnych i terytorialnych uwzględniających owe poziomy analiz.

- Najprostszy i najniżej zorganizowany system zdolny do funkcjonowania i rozwoju społecznego jest **mikrosystemem wspólnot lokalnym**. Obejmuje on małe grupy pierwotne i wtórne, formalne i nieformalne, własne formy i wartości indywidualne, orientację i aktywność, wskazując względnie homogeniczną strukturę wewnętrzną i typ zachowań wewnętrznych, a także lokalizację przestrzenną, kręgi społeczno-kulturowe i zawodowe określonej rodziny, szkoły, czy grupy.
- Wyższą jednostką organizacyjną, charakteryzującą się cechami ogólniejszymi, typowymi dla średnich zbiorowości społecznych, tworzy **mezosystem wspólnot lokalnych**. Stanowi on znacznie bardziej zróżnicowany system i zarazem rozwinięty układ struktury, interakcji i stosunków w procesie interakcji, współuczestniczy w wielu instytucjach, ich strukturach i elementach życia publicznego (np. system wspólnot osiedlowych, dzielnicy małego miasta bądź wsi).
- Postępując według analogicznych zasad, lecz obierając coraz to ogólniejsze i wyżej zorganizowane struktury i elementy, układy ról i wartości, działań i zachowań społecznych czy też innych składników, możemy mówić o **makrosystemie wspólnot lokalnych**, czy jeszcze szerzej – wielu **megasystemach** z odpowiednimi strukturami, cechami i organizacją życia publicznego, strukturą instytucji regionalnych bądź ponadregionalnych.

Typologia systemów a struktury społeczne

System Struktury	Poziomy struktur obiektu społecznego			
	mikrostruktura	mezostruktura	makrostruktura	megastruktura
mikrosystemy	++	+	+	+
mezosystemy	-	++	+	+
makrosystemy	-	-	++	+
megasystemy	-	-	-	++

Należy nadmienić, że nie jest to jedyna i powszechnie przyjęta typologia wspólnot lokalnych. Często pojęć tych używa się w innym znaczeniu.

W przedstawionym układzie mikrosystem stanowi podstawę kształtowania systemów o szerszym zasięgu. Z kolei postęp w rozwoju mezosystemu prowadzi do zmian

w układzie makrosystemu. Nowy układ makrosystemu rodzi nowe podsystemy w rozmiarze:

- kształtu organizacji życia publicznego i gospodarczego, gdzie wyodrębniono różne poziomy zorganizowania zbiorowości społecznych;
- kształtu struktury społeczno-demograficznej i kulturowej;
- kształtu struktury instytucji wychowawczej i władzy lokalnej.

Układy tych segmentów decydują w znacznym stopniu o typach i formach działania społecznego w systemie wspólnot.

Zmieniający się porządek wymaga więcej nowych idei, realizmu i optymizmu oraz otwarcia na rozwój indywidualny i zbiorowy, jak również optymalizacji jakości i sposobu życia.

Nowy model to gotowość do radzenia sobie z różnymi trudnościami, nastawienia na ludzi i wewnętrzne negocjacje, na produktywność i sukces, na efektywność i wydajność. W grę wchodzi też nowe formy aktywizacji społeczności lokalnych, nie tylko marketing, zarządzanie strategiczne i kontroling, tudzież cały system partycypacji systemowej i orientacji na zmianę, podczas której społeczność lokalna uświadamia sobie potrzeby i cele, rozbudza aspiracje i zainteresowania.

W budowie **systemu wspólnot obywatelskich** kilka elementów tworzy jej szkielet: organizowanie, sondaże czynników i uwarunkowań, wyodrębnianie scenariuszy i modeli rozwoju, określanie celów i programu rozwoju, wdrażanie programu, kontrola i ocena jej realizacji.

4. Wdrażanie systemu wspólnot lokalnych

Wszelka działalność wdrożeniowa, by była skuteczna, musi uznać określoną procedurę postępowania. Społeczność lokalna powinna znać i zaakceptować jej koncepcję oraz uznać za celowe podejmowanie działań wdrożeniowych. W tym względzie rozumienie socjotechnicznej procedury doprowadzić powinno do: całościowego ujmowania czynności wdrożeniowych, a nie pojedynczych i sporadycznych rozwiązań; traktowanie czynności wdrożeniowych systemu lokalnego jako procesu złożonego i długofalowego, a nie przypadkowego i okazjonalnego; uznanie, że w czynnościach wdrożeniowych systemu bierze udział cała społeczność lokalna, zwłaszcza jej liderzy; realizowania czynności wdrożeniowych za pośrednictwem społeczności lokalnej, kompleksu metod, środków, zasad i form aktywizujących daną społeczność; przygotowania wybranych form działalności do realizacji; funkcjonowania wspomagania i wzmacniania czynności wdrożenia przez system lokalny i ponadlokalny.

Logika praktycznego wdrażania systemu wspólnot lokalnych jest ciągiem kolejno po sobie następujących czynności. Procedura ta implikuje potrzebę rozłożenia procesów wdrożeniowych na określone **fazy**, czy też **stadia**. Zawiera zespół czynności orientacyjno-informacyjnych, krytycznej oceny i podejmowania decyzji, projektowania i wprowadzania

systemu oraz jego utrzymywania i wzmacniania. Te zasadnicze czynności, mimo wyraźnego związku zależności, układają się w określone fazy i stadia:

- faza wstępna – preparacja i organizowanie,
- faza główna – wykonanie wdrożenia,
- faza końcowa – kontrola, wzmacnianie i ocena wdrożenia.

Aby uzyskać pełniejszy schemat działania, niezbędne wydaje się wyodrębnienie zadań w każdej fazie. Zadania te należy podzielić na główne lub wiodące i cząstkowe. Wynikają one z określonych operacji socjotechnicznych i zadań zawartych w **Karcie Społeczności Terytorialnych**, opracowanej w Strasburgu, a ratyfikowanej przez Polskę 26 kwietnia 1993 roku.

4.1. Faza wstępna i organizacja

Faza preparacji, czyli przygotowania czynności wdrożeniowych systemu lokalnego nie jest jednolita. Wszystkie fazy procesu uzależnione są od modelu wdrażania systemu. Zasadniczymi jej zadaniami są: stwierdzenie celu, czyli przygotowanie wprowadzenia systemu lokalnych wspólnot obywatelskich; zbadanie środków i warunków, które trzeba zastosować, aby opracować plan czynności wdrożeniowych; przygotowanie środków i warunków niezbędnych do realizacji systemu.

Można więc stwierdzić, że faza preparacji zadań głównych i cząstkowych posiada określone stadia: orientacji o systemie, podjęcia decyzji i przygotowania czynności wdrożeniowych.

Faza preparacji obejmuje zatem:

- zebranie odpowiedniej liczby danych dotyczących orientacji o systemie;
- dokonanie analizy i selekcji zadań, czyli uporządkowanie zbioru;
- określenie do wyboru wariantów decyzji i strategii.

Z kolei sprawność fazy preparacyjnej zależy od takich czynników, jak: kompletność materiału informacyjnego, wiarygodność materiału informacyjnego, szybkość jego wykonania, to jest czas decyzji od zaistnienia faktów do objęcia ich świadomością, trafność zbudowania wariantów decyzyjnych.

Organizowanie obejmuje zwykle następujące czynności: tworzenie pozytywnej atmosfery wokół programu, przekonanie lokalnych liderów formalnych (szefów różnych instytucji i organizacji) i nieformalnych (osoby znaczące w środowisku, np. nauczyciele, lekarze, księża), włączenie różnych grup społeczności do prac nad strategią, pozyskanie środków, powołanie zespołu sterującego, przeprowadzenie badań postaw w społeczności. Najczęściej popełnianym na tym etapie błędem jest mały lub żaden udział członków społeczności w opracowywaniu strategii. Strategia opracowana z za biurka lub, co gorsza, przywieziona przez ekspertów pozostanie tylko dokumentem.

Proces organizacji składa się ze zmian i zjawisk warunkujących natężenie i układ sił determinujących stabilność systemu, przygotowanie przesłanek, kształtowanie sił nowego w starym układzie, wyodrębnienie nowego i jego wdrażanie, a następnie pokonywanie oporów oraz rozprzestrzenianie i upowszechnianie nowego. Ów proces występuje przy dokonujących się przemianach postaw i wzorów osobowych, jak i zmianach instytucjonalnych i społeczno-ekonomicznych. W zakresie tym ważną rolę odgrywają sondaże opinii lokalnej.

Sondaże czynników i uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych decydujących o treści i formach programu. Sondaż powinien obejmować szanse i zagrożenia oraz wewnętrzne atuty i słabości. Ważną rolę pełnią tutaj: potrzeby i aspiracje danej społeczności, jak i środki działania, jakimi dysponuje społeczność. Fotografia społeczności dotyczy także oceny rynku pracy, rozwoju przedsiębiorczości, oceny restrukturyzacji i infrastruktury, jak walory ekologiczne regionu. W aspekcie socjologicznym istotnym są też cechy społeczno-demograficzne społeczności, jej pracowitość i szacunek do pracy, przywiązanie do regionu i własności, ambicje modernizacyjne, jak również stan zadowolenia mieszkańców z życia i pracy. Ukazać należy również wpływ zmiany systemu społecznego na zachowania mieszkańców, wahania koniunktury i stosunków własnościowo-prawnych na sposób ich życia.

Wyodrębnienie scenariuszy i modeli rozwoju, które powinny określić projekcję zmian w zależności od struktury systemu danej społeczności, jej produkcji, konsumpcji i eksportu, skali inwestycji, nakładów na restrukturyzację itp. Scenariusz stanowić będzie odpowiedź na pytanie, jakie obrać główne kierunki rozwoju systemu, jakich dokonać zmian w tej społeczności oraz określić **cele i programy rozwoju** na podstawie wcześniej wyodrębnionych strategii działania, ich uporządkowanie, wyszczególnienie celów i zadań, określenie **programu i metod działania** w danej sytuacji decyzyjnej.

4.2. Faza główna wykonania wdrożenia

Właściwa realizacja wcześniej zaplanowanych czynności decyduje o możliwości podjęcia działań w tej fazie. Faza wykonania ma na celu wprowadzenie do życia społeczności zadań systemu lokalnego, obejmującego podstawowe sfery życia społeczności, uruchomienie grup i zespołów wykonawczych oraz przepływu informacji. Realizowane zadania powinny wynikać z przyjętego wcześniej przez społeczność lokalną planu pracy zgodnego z koncepcją systemu. Wykonywane zadania muszą być zróżnicowane ze względu na: typ społeczności lokalnej, realizowane funkcje i dziedziny w danej miejscowości, zaspokajanie różnorodnych potrzeb i aspiracji mieszkańców; powinny one mieć charakter zarówno indywidualny, jak i zespołowy oraz odpowiadać zainteresowaniom i potrzebom ludności wsi czy miasteczka.

Trudno tutaj o sporządzenie szczegółowego rejestru dyrektyw odnoszących się do wykonywanych zadań. Przejściu do wyższych form działania socjotechnicznego powinno towarzyszyć samokształcenie dostosowane do aktualnych i przyszłych zadań podejmowanych przez mieszkańców. Powstaje w ten sposób cykl czynności obejmujących: wybór pra-

cy i środków służących do realizacji celów; zebranie wszystkich faktów, odnoszących się do tego problemu oraz zaplanowanie czynności; pozyskiwanie dalszych środków potrzebnych do realizacji planu; realizację zadania; kontrolę i ocenę.

Faza działań systemu to wzajemne relacje i stosunki strukturalno-społeczne występujące w określonym czasie. Skuteczność działań w tej fazie uzależniona jest od poszczególnych struktur i ich elementów, stanów i sytuacji.

Specyficzną cechą sytuacji innowacyjnych w społeczności lokalnej jest zderzenie się dwu tendencji. Z jednej strony mamy do czynienia z zachowaniami rutynowymi wynikającymi ze standardów, norm i wzorców ukształtowanych w przeszłości. Z drugiej zaś strony nowy system preferuje wymagania wynikające ze zmiany organizacji i stylu pracy, tworząc tym samym sytuacje subiektywnie trudne.

Faza działań w nowej sytuacji wymaga integracji i aktywności przyswojenia sobie czegoś nowego, np. czynności, których człowiek dotychczas nie rozumiał. Sytuacje innowacyjne wymuszają wręcz określone zachowania, przystosowanie się do zmiany, jaką wprowadza system wychowawczy. Sposób zachowania jest w dużym stopniu określony funkcjonowaniem tego systemu.

W realizacji systemu lokalnego wyróżnić można dwa sposoby pokonywania sytuacji trudnych. Pierwszy dotyczy poszczególnych osób i grup społecznych środowiska, drugi – obiektywnych warunków wprowadzenia systemu. Istotną sprawą, zwłaszcza w pokonywaniu sytuacji trudnych, jest:

- uświadomienie sobie celów i zadań procesu działania,
- odpowiedni dobór celów, zadań i sytuacji w środowisku,
- skłanianie poszczególnych osób do wyboru pożądaných form aktywności.

4.3. Faza kontroli, oceny i wzmacniania

Sprawdzanie, czyli kontroling stopnia dojrzałości wdrażania systemu i jego efektów jest planowo zorganizowaną działalnością. W jej przebiegu można wyróżnić etap przygotowania, realizacji i samej kontroli. Ocena wdrażania systemu spełnia funkcję informacyjną o realizacji zadań uczestników projektu, stanowi zarazem funkcje wzmocnień i motywacji oraz selekcji. Stanowi też narzędzie prognozowania i restrukturyzacji systemu. Ocena powinna być zawsze jawna i obiektywna, jest systematycznym zbieraniem informacji, obejmuje rozmaite fazy i etapy ocenianej działalności. Kontrola i ocena może służyć też różnym celom, jest zwłaszcza niezbędna do podejmowania decyzji o działalności wspólnoty lokalnej bądź innego obiektu.

Fazy czynności wdrożeniowych obejmują systematycznie coraz szersze obszary działań i zachowań. Z czasem włączone powinny być w ten system wszystkie formy aktywności społecznej środowiska, tworząc istotny i otwarty, dynamiczny system pracy odpowiadający potrzebom i możliwościom społeczności lokalnej.

W warunkach działania tego systemu odróżnić można kilka dalszych dyrektyw, odnoszących się do sprawnego działania i oceniania. Ukazane zostaną one w układzie pozornie przeciwstawnych par³⁹.

- **Rozdzielania działań i kumulowania działań** – w określonych sytuacjach staje się coraz sprawniejsze i efektywniejsze, osoby wykonujące zadania nabierają wprawę i specjalizują się.
- **Aktywizowanie i wspomaganie działania i ograniczanie działania** – jedną z dróg aktywizowania działania, oprócz zwiększenia ilości i intensywności nakładów i środków, jest rozwijanie świadomości podmiotów działających. W innym przypadku warunkiem sprawności i efektywności działania jest ograniczanie nakładów.
- **Zachowanie swobody działania w czasie i unikanie zwłoki w działaniu** – chodzi tutaj o sterowanie działaniem w czasie i przestrzeni, stąd czasem *lepiej mniej, ale lepiej czy też szybko, lecz sprawnie i ostrożnie*.
- **Zachowanie rezerwy środków działania i optymalne ich oszczędzanie** oraz wykorzystanie w działaniu.
- **Kontrolowanie nakładów, działań i wszechstronne ich wykorzystanie** – chodzi o to, by unikać pozornych działań, a wzmacniać te elementy sytuacji, które sprzyjają ich efektywności i wszechstronności.
- **Sterowanie działaniami i ich regulacja oraz synchronizacja** – w tym miejscu mamy na myśli wpływanie jednego układu na drugi (sterującego na sterowany) w celu uzyskania planowanych efektów, a w szczegółowym przypadku regulowanie nimi, unikanie ich rozszynchronizowania zarówno w socjomacie, jak i socjo-energii⁴⁰.
- **Gromadzenie informacji i zapobieganie dezinformacji** – z jednej strony gromadzenie wszelkich treści pochodzących ze świata zewnętrznego, a z drugiej strony rzetelny ich odbiór, usuwanie niepewności i doskonalenie procesu komunikacji, czyli przekazywania i odbioru.

Zatem sprawne wdrażanie i funkcjonowanie systemu Lokalnych Wspólnot Obywatelskich wymaga uwzględnienia wielu wzajemnie uzależnionych czynności, realizowanych świadomie i stopniowo według określonej hierarchizacji.

Zakończenie

Nie sposób jednoznacznie określić przedmiot modernizacji społeczności lokalnych tworzących wieloaspektową mozaikę naukowych zainteresowań **socjologii stosowanej i dyscyplin pokrewnych**. Dyscyplina ta cieszy się dużym zainteresowaniem zarówno

³⁹ Zob. T. Kotarbiński, *Traktat o dobrej robocie*, Warszawa 1965; zwłaszcza rozdziały IX i X; R. B. Woźniak, *Mikrosocjologia edukacji w zarysie*, Toruń 2012, s. 185 i n.

⁴⁰ N. Wiener, *Cybernetyka i społeczeństwo*, Warszawa 1960, s. 18; Sz. Krzyżaniak, *Jednostka, wspólnota, społeczeństwo*, Zielona Góra 2003; L. Gołdyka, I. Machaj (red.), *Enklawy życia społecznego. Kontynuacje*, Szczecin 2009.

w krajach wysoko rozwiniętych, jak i zacofanych gospodarczo. W **orientacji teorii socjologii stosowanej** krzyżują się rozmaite problemy, procesy i systemy mikro-, mezo- i makrostrukturalne zachodzące na siebie w różnych wymiarach.

Artykuł ten stanowi próbę ujęcia tych problemów w płaszczyźnie socjotechnicznej z zamiarem aktywizacji społeczności lokalnych i ożywienia badań w tym kierunku.

Badania wykazują, że jednostronnie sformalizowany i realizowany system społeczny nie sprzyja aktywizacji społeczności lokalnych. Jednocześnie jak dotąd nie został rozwiązany podstawowy problem ich aktywizacji i rozwoju. Występuje więc konieczność rozpoznania tych kwestii i utworzenia warunków dla ich realizacji.

Badania wskazują też, że bogactwo kraju w około 16% tworzą zasoby kapitału, w około 20% zasoby naturalne i w aż 64% kwalifikowana praca. Inwestowanie więc w kapitał społeczności lokalnych powinno być dla nas punktem wyjścia dalszego rozwoju.

Ze względu na przyspieszone tempo rewolucji naukowo-technicznej obserwuje się coraz większą dominację wiedzy i kwalifikacji we wszystkich sferach działalności społeczno-gospodarczej. Kapitał ludzki zawarty w społecznościach lokalnych winien stać się formą i strategią przyspieszania zmian w Polsce.

Cały projekt modelu **Lokalnej Wspólnoty Obywatelskiej** zawiera niepełny akt poznawania i działania w rzeczywistości lokalnej, jak i abstrakcję, i wreszcie praktyczne działanie i weryfikację w ramach zubożonej epistemologii. Model zarówno w swej ogólności, jak i cząstkowości podlega zmienności, pomimo iż w swych wyjaśnieniach i propozycjach chce sięgać najgłębiej, sięgać po nowe paradygmaty i modele.

Bibliografia

- Aktywizacja i rozwój społeczności lokalnych*, red. Z. T. Wierzbicki, Wrocław 1973.
- Bartkowski J., Mossakowski H., Wiatr J. J., *Władza lokalna województwa zachodniopomorskiego w świetle badań socjologicznych*, Koszalin 2013.
- Bell C., Newby H., *Community studies*, London 1971.
- Chesbrough H. W., *New puzzle and new findings [w:] Open innovation. Reserchearging a new paradigm*, ed. H. W. Chesbrough, W. Vanhaverbeke, J. Oxford 2006.
- Clark D. B., *The concept of community. A re-examination*, The Sociological Review Vd 21 1973, nr 3.
- Głębińska K., *Polityka społeczna Wspólnot Europejskich*, Warszawa 1998.
- Goffman E., *Człowiek w teatrze życia codziennego*, Warszawa 2000.
- Gołdyka L., Machaj I. (red.), *Enklawy życia społecznego. Kontynuacje*, Szczecin 2009.
- Gorzela G., *Rozwój regionalny Polski w warunkach kryzysu i reformy*, Warszawa 1989.
- Hillery G. A., *Definitions of community, areas of agreement*, *Rural Sociology* 1955, no. 20.
- Jałowicki B., *Strategie restrukturyzacji regionów [w:] Strategiczne problemy rozwoju regionalnego w procesie integracji europejskiej*, red. Z. Mikołajewicz, Opole 1995.
- Jałowicki B., Szczepański M. S., *Rozwój lokalny i regionalny w perspektywie socjologicznej*, Tychy 2002.

- Kantyka S., *Organizacje samorządowe – partner samorządu, teoria i praktyka, przyszłość* [w:] *Zarządzanie publiczne w lokalnej polityce społecznej*, red. A. Frączkiewicz-Wronka i in., Warszawa 2007.
- Kotarbiński T., *Traktat o dobrej robocie*, Warszawa 1965.
- Krzyżaniak Sz., *Jednostka, wspólnota, społeczeństwo*, Zielona Góra 2003.
- Makowski G., *Współpraca administracji publicznej i organizacji pozarządowych po wejściu w życie Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* [w:] *Państwo a trzeci sektor. Prawo i instytucje w działaniu*, red. M. Rymsza, G. Makowski, M. Dudkiewicz, Warszawa 2007.
- Mirowski W., *Przemiany społeczne w małym mieście a procesy migracyjne*, Wrocław 1976.
- Niedzielski E., *Strategia rozwoju gospodarczego społeczności lokalnych – zasady opracowania i wyboru* [w:] *Restrukturyzacja regionalnych rynków pracy*, red. B. Krawiec, Gorzów Wlkp.-Szczecin 1996.
- Ossowski S., *Z zagadnień struktury społecznej* [w:] tegoż, *Dzieła*, t. 5, Warszawa 1968.
- Penc J., *Strategia zarządzania*, Warszawa 1995.
- Rybicki P., *Spółczesność miejska*, Warszawa 1972.
- Rybicki P., *Przemiany miejskich społeczności lokalnych. Wprowadzenie do problemu* [w:] *Przemiany miejskich społeczności lokalnych w Polsce*, Warszawa 1974.
- Skrzypczak B., *W poszukiwaniu partnerstwa. Z doświadczeń programu „Centra Aktywności Lokalnej”* [w:] *Współpraca sektora obywatelskiego z administracją publiczną*, red. M. Rymsza, Warszawa 2004.
- Socjologiczne problemy miasta polskiego*, red. S. Nowakowski, Warszawa 1964.
- Starosta P., *Poza metropolią. Wiejskie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makrospołecznego*, Łódź 1995.
- Strategia rozwoju Polski do roku 2020. Synteza*, Warszawa 2001.
- Suavet T., *Dictionnaire economique et social*, Paris 1962.
- Szczepański J., *Stan badań nad społecznymi procesami industrializacji*, *Studia Socjologiczne* 1964, nr 3.
- Szczurkiewicz T., *Studia socjologiczne*, Warszawa 1969.
- Thompson A. A., *Strategy formulation and implementation*, Boston 1992.
- Tomczak A., *Lokalne ożywienie gospodarcze jako przykład nowego partnerstwa społecznego* [w:] *Przestrzeń socjologii. Księga jubileuszowa z okazji 50-lecia pracy naukowej i dydaktycznej Profesora Z. A. Żechowskiego*, Katowice 2008.
- Tönnies F., *Gemeinschaft und Gesellschaft*, Berlin 1887.
- Trawkowska D., *Bariery współpracy międzysektorowej na przykładzie Partnerstwa Lubelskiego. Lublin w projekcie „Budujemy nowy Lisków”* [w:] *Przestrzeń socjologii. Księga jubileuszowa z okazji 50-lecia pracy naukowej i dydaktycznej Profesora Z. A. Żechowskiego*, Katowice 2008.
- Turowski J., *Spółczesność lokalna*, *Studia Socjologiczne* 1977, nr 3.
- Wiener N., *Cybernetyka i społeczeństwo*, Warszawa 1960.
- Woźniak R. B., *Mikrosocjologia edukacji w zarysie*, Toruń 2012.

Woźniak R. B., *Zarys socjologii edukacji i zachowań społecznych. Ku społeczeństwu otwartej edukacji*, Szczecin 2002.

Ziółkowski J., *Socjologia i planowanie społeczne*, Warszawa 1972.

Robert B. Woźniak

Dylematy uwarunkowań społecznych w rozwoju społeczności lokalnych

Proces tworzenia społeczności lokalnych nie odbywa się mechanicznie i w sposób oderwany od zmian zachodzących we współczesnym świecie. Każda społeczność, aby móc się rozwijać, potrzebuje potencjału, środków społeczno-przestrzennych, ekonomicznych i kulturowych, stymulujących ich kreatywność.

Społeczności lokalne ujmowane bywają często jako zbiorowości zajmujące pośrednie miejsce między mikro- i mezosystemem społecznym czy obywatelskim społeczeństwem globalnym. Czyli pojęcie to dotyczy zbiorowości mających własne terytorium, miejsce życia i pracy mieszkańców.

Rozpatrywane kategorie badań oraz analizowane procesy socjotechniczne odnoszą się do zjawisk teoretyczno-metodologicznych podporządkowanych hipotezie i celom badawczym. Zakres materiałów w artykule jest zróżnicowany odpowiednio do przyjętej konwencji ich wartości poznawczej oraz miar aplikacji.

Artykuł składa się z trzech części; pierwsza poświęcona jest pojęciu społeczności lokalnej, omawia jej definicje i różne aspekty oraz identyfikacje czynników procesu funkcjonowania społeczności. Część druga przedstawia problemy metodologiczne badań społeczności lokalnych, ich miejsce, znaczenie i rolę społeczności, strukturę i uwarunkowania społeczno-ekonomiczne oraz wzajemne relacje i stosunki. Część trzecia zawiera opis koncepcji socjotechniki tworzenia i wdrażania wspólnot obywatelskich oraz podejścia do bezpieczeństwa obywateli, co pozostaje w związku z tworzeniem nowego paradygmatu „otwartego modelu” działania społeczności lokalnych.

Słowa kluczowe: społeczność lokalna, problemy metodologiczne, etapy badań, socjotechnika i typologia wspólnot lokalnych, wdrażanie wspólnot

Dilemmas of social determinants in the local communities development

The process of creating a community is not done mechanically in isolation of the changes taking place in the modern world. Every community in order to develop, need capacity and socio-spatial, economic and cultural resources, stimulating their creativity.

Local communities are often recognized as a collective taking intermediate place between micro- and mezosystemem social or global civil society. So the concept concern the communities concerned with their own territory, place of living and working people. Considered categories and analyzed socio-technical processes relate to theoretical and methodological issues, subordinated to hypothesis and research purposes. The range of materials in the article is varied according to the convention of the cognitive and measurement applications.

The article consists of three parts: the first is devoted to the concept of community, discusses its definition and identifies various aspects and factors of the process of communities functioning. The second part discusses the methodological problems of the research, presents the point, importance and role of communities, their structure and socio-economic conditions and mutual relations. The third part takes the concept of social engineering, development and implementation of civil communities and the approach to the safety of citizens, which is in connection with the formation of a new paradigm of "open model" activities of local communities.

Keywords: local communities, methodological problems, stages of research, social engineering and typology of local communities, the implementation of communities.

Translated by Magdalena Woźniak-Miszewska